УДК 930
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-2-5

Оксана КАЛІЩУК,
orcid.org/0000-0003-1272-7920
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) Kalishchuk.Oxana@vnu.edu.ua

ОСВІТА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОВОЄННІ РОКИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано сукупність досліджень, прямо чи опосередковано, присвячених галузі освіти у Волинській області у повоєнне десятиліття. Встановлено, що представниками історичної та педагогічної науки досліджувалися окремі аспекти функціонування освітньої сфери у регіоні. Авторкою запропоновано поділ наявної на сьогодні історіографії на три групи: радянську, діаспорну та українську. Відповідно, всередині першої групи виділено три періоди, зумовлені зміною суспільно-політичної ситуації в СРСР: перший – з кінця Другої світової війни і до середини 60-х років; другий – з середини 60-х до середини 1980-х, і третій – 1985–1991 рр. Охарактеризовано особливості кожної з них: якщо радянська історіографія хибувала ідеологічною заанґажованістю та необ'єктивністю, зумовлених пануванням комуністичного режиму, то вчені діаспори, а згодом – українські дослідники, прагнули, розширивши джерельну базу та іншу методологію, заповнити прогалини у вивченні освітньої історії. Ретроспективний аналіз історіографічної бази дозволив обґрунтувати висновок про зміну методологічних підходів до вивчення розвитку освіти на території Волинської області у повоєнні роки зі здобуттям незалежности України. Серед тем, які зацікавили сучасних авторів: вплив суспільно-політичної ситуації (протистояння радянської влади та національного підпілля) на розвиток освіти, значення освіти у формуванні «радянської людини». Визначено основні напрямки студій, які отримали розвиток у сучасній українській історіографії освітньої галузі: історія повсякдення, регіональна історія, Аналіз історіографії показав незначну представленість біографічних студій. З'ясовано, що попри звернення до тематики освіти у післявоєнні роки в Україні та західноукраїнському регіоні освітня історія повоєнного періоду волинського краю не стала предметом окремого наукового дослідження.

Ключові слова: *історіографія, повоєнний період, вчителі, школа, вища школа, історична освіта, Волинська область, Західна Україна.*

Oksana KALISHCHUK,
orcid.org/0000-0003-1272-7920
Doctor of historical Studiences (Dr hab in History), Professor,
Professor at the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) Kalishchuk.Oxana@vnu.edu.ua

EDUCATION IN THE VOLYN REGION IN THE POSTWAR YEARS: THE HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

The article analyses a set of studies, directly or indirectly, devoted to the field of education in the Volyn region in the postwar decade. It is established that representatives of historical and pedagogical sciences have studied certain aspects of the functioning of the educational sphere in the region. The author proposes to divide the historiography available today into three groups: Soviet, diaspora and Ukrainian. Accordingly, within the first group, three periods are distinguished due to changes in the socio-political situation in the USSR: the first – from the end of World War II to the mid-1960s; the second – from the mid-1960s to the mid-1980s, and the third – 1985–1991. The author describes the peculiarities of each of them: while Soviet historiography was faulty due to ideological bias and partiality caused by the dominance of the communist regime, diaspora scholars, and later Ukrainian researchers, sought to fill the gaps in the study of educational history by expanding the source base and using a different methodology. A retrospective analysis of the historiographical base allowed us to substantiate the conclusion that methodological approaches to the study of the development of education in the Volyn region in the postwar years after Ukraine gained independence changed. Among the topics of interest to contemporary authors are the influence of the socio-political situation (the confrontation between the Soviet government and the national underground) on the development of education, the importance of education in the formation of a 'Soviet person'. The main areas of research that have been developed in the modern Ukrainian historiography of the educational sector are identified: the history of everyday life, regional history, The analysis of

historiography has shown an insignificant representation of biographical studies. It is found that despite the attention to the topic of education in the postwar years in Ukraine and the western Ukrainian region, the educational history of the postwar period in the Volyn region has not been the subject of a separate scientific study.

Key words: *historiography, postwar period, teachers, school, higher education, historical education, Volyn region, Western Ukraine.*

Постановка проблеми. Перше десятиліття після Другої світової війни виявилося суперечливим для західних земель України. Не стала винятком і Волинь. Одним із важливих елементів суспільно-політичних трансформацій, пов'язаних із поверненням радянської влади у регіон, стала освіта. Об'єктивна історична реконструкція цих процесів не можлива без вивчення доробку попередніх поколінь науковців. Адже це є підґрунтям для подальшого студіювання ролі освіти в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх процесів не лише того часу, а й нині.

Метою розвідки є представити доробок науковців у висвітленні основних питань стану освіти в Україні у повоєнний період.

Аналіз досліджень. Спроби аналізу історіографії різних аспектів та рівнів освітньої сфери у повоєнний період в Україні уже здійснювали Л. Березінська, С. Буряк, В. Жупник, Г. Маринченко та В. Ревенко.

Виклад основного матеріалу. Усю історіографію для оптимального опрацювання та систематизації варто поділити на три групи – радянську, діаспорну та українську (від 1991 р.). Цей поділ накладається на хронологічний принцип поділу, який може бути застосований: перший етап – 1944–1991 рр. (комуністична доба) та сучасний – від 1991 р. Вочевидь, в середині першого етапу можна виокремити декілька періодів, зумовлених суспільно-політичними змінами в СРСР: перший – з кінця Другої світової війни і до середини 60-х років; другий – з середини 60-х до середини 1980-х, і третій – 1985–1991 рр.

Якщо ходить про перший етап радянського періоду, то для нього характерні для сталінізму партійно-ідеологічна складова, цензура та догматизація. Саме у 1950-х роках з'явилися перші роботи, які характеризували суспільно-політичні та культурно-освітні процеси безпосередньо на Волині. О. Татенко 1954 р. захистив дисертацію на тему невивченого на той час питання освіти на Волині під радянською владою – з періоду «польської окупації» та закінчуючи 1954 р. Її зміст був відображений у відповідній монографії. "Розвиток народної освіти на Волині в роки радянської влади (1939–1954 рр.)" (Татенко, 1954).

Друга половина 1950-х – середина 1980-х років пов'язаний з періодом часткової лібералізації радянського режиму, що відкрила нові можливости для вчених-істориків. Хоча праці й цього часу не позбавлені відсутности критичности, заідеологізованости та кон'юнктури. Радянські автори освітянської історії післявоєнного періоду не мали можливости висвітлити глибинно той чи інший її аспект і через тиск партійно-державного апарату, і через відсутність повноти інформації, коли значна частина архівних матеріялів була засекречена. Автори не висвітлювали негативні сторони, труднощі та помилки у освітній сфері.

Серед праць цього періоду передовсім слід згадати колективні монографії "Народна освіти і педагогічна наука в Українській РСР. 1917–1967" (Народна освіта, 1967) та "Народна освіта в СРСР. 1917–1967" (Народное образование, 1967), у яких представлено розвиток народної освіти, розбудову мережі освітніх закладів, запровадження обов'язкового восьмирічного навчання та ін. Рівно ж у 60-х роках 20 ст. була опублікована колективна монографія "Вища школа Української РСР за 50 років" (Вища школа, 1967), у якій чи не вперше з'явилася інформація про регіональні виші. При цьому автори обґрунтовували думку про створення радянською владою найсприятливіших умов для розвитку вищої освіти та ігнорували факти ідеологічного тиску.

Варто нагадати також праці волинських радянських істориків з історії Волині, де знайшов своє відображення розвиток освіти у повоєнні роки. Серед іншого назвемо "Волинь за 25 років (історико-економічний огляд області" (Львів, 1964), "Історія міст і сіл Української області. Волинська область" (Київ, 1970), "Історія Волині з найдавніших часів до наших днів" (Львів, 1988). Їх особливістю слід уважати насиченість фактичним матеріялом при формальному дотриманні "обов'язкових" марксистських штампів.

У своїй монографії М. Грищенко зміни у житті волинян, як і мешканців інших західноукраїнських областей (не варто говорити – лише позитивні), пов'язував з радянською владою: "Радянська влада врятувала трудящих західних областей від голоду, безробіття, вимирання, темряви і неуцтва й забезпечила в небачено короткий строк піднесення всіх галузей народного господарства, освіти й культури" (Грищенко, 1960: 63). Розвитку шкільництва на Волині, і зокрема у повоєнні роки, при-

свячена студія В. Струбицького та О. Шпортенко (Струбицький, Шпортенко 1969).

Третій період має очевидні ознаки перехідности і є доволі суперечливим. В умовах суспільно-політичних трансформацій у СРСР вчені почали шукати нові концептуальні підходи. Розширення доступу до фондів (архівів, бібліотек) вплинуло на об'єктивність наукових досліджень. В історичній науці з'явилися роботи, які започаткували засади критичного переосмислення освітянської історії. Саме цей період започаткував зміну підходів до висвітлення проблем освіти у 1944–1953 рр. Водночас, спостерігаємо попередню ідеологічну парадигму та відсутність розвідок щодо окремих аспектів теми (наприклад вплив репресивної системи на цю соціяльну групу).

Серед авторів прикінцевого радянського етапу, які зверталися у цей період до освітньої історії волинського краю варто назвати Т. Марусик (Марусик, 1988) та Л. Ткачук (Ткачук, 1988). Характерним для цього періоду слід уважати текст Т. Марусик, у якому авторка, з одного боку вказує на ряд серйозних недоліків у підготовці та підборі кадрів, з іншого – традиційно твердить про суспільні науки як основу "комуністичного світогляду" (Марусик, 1988: 239).

Загалом в радянський період розвитку освіти саме у Волинській області уваги не приділялося.

На противагу від тенденційної радянської історичної науки, на Заході, не відчуваючи ідеологічного тиску, дослідники української діяспори прагнули заповнити прогалини та дати об'єктивну оцінку становища українського суспільства. Дослідники діаспори розвивали вивчення творчої інтелігенції в 1940–1950-х рр. (Лобай, 1950; Николишин, 1947) чи згодом русифікаційної політики в СРСР (Коляска, 1970). Попри те, що окремої розвідки, яка безпосередньо стосувалася б освітньої проблематики у Волинській області, дослідження представників української діяспори мали важливе значення для розуміння суспільно-політичних та культурно-освітніх процесів того часу.

З кінця 80-х років і особливо після 1991 р. історична наука зазнала суттєвих змін. Зміна методологічних підходів, відхід від комуністичних ідеологічних штампів, розширення доступу до архівів та спецсховищ вплинули на кількісні і головне якісні показники історичних досліджень, зокрема й освітньої сфери у повоєнні роки.

Передовсім слід загадати розвідки, які стосуються усього західноукраїнського регіону. Аналіз системи освіти у контексті радянізації Західної України здійснив у своїх працях С. Сворак (Сворак, 1996, 1997, 1998, 1999). Ґрунтуючись на широкому джерельному матеріалі дослідник відтворив трансформаційні процеси в освітньому житті західноукраїнських земель. Важливим є висновок дослідника про злам традицій національного шкільництва за умов складного соціяльного протистояння. У своїх розвідках вчений розкриває політичну фільтрацію вчительству у регіоні та пов'язані з цим репресії.

В. Старжець (Старжець, 2017, 2019, 2022), описуючи повернення радянської влади та відновлення шкільної освіти в Західній Україні впродовж 1944–153 рр., характеризував участь школярів у формуванні матеріяльно-технічної бази (відбудові шкіл, виготовленні шкільного обладнання) і школах Волині. Водночас, не оминув дослідник діяльність підпільних організацій школярів, навівши численні приклади з Волинської області (про що, вочевидь, не згадували у радянській історіографії).

Серед "регіонального сеґменту", який безпосередньо стосується Волині, слід згадати комплексну роботу І. Сушик (Сушик, 2009), присвячену становленню системи освіти на Волині у 40-і – 50-і роки 20 ст. Серед інших згадаємо також доробок С. Герегової (Герегова, 2004), С. Сворака (Сворак, 1996, 1998), В. Старжця (Старжець, 2017, 2019, 2022).

Відновлення та розвиток радянської системи шкільної освіти в краї у перше повоєнне десятиліття стало предметом розгляду А. Корнейко (Корнейко, 1994, 1995), Л. Стрільчук та Л. Сосницької (Стрільчук Сосницька 2022). Окремі аспекти освітянської історії повоєння рівно ж не обійшли своєю увагою сучасні вітчизняні історики. Ретельно сучасними вченими проаналізовано кадрове забезпечення освітньої сфери у повоєнні роки в краї. Формування вчительських кадрів загальноосвітніх шкіл на Волині характеризували Л. Сосницька (Сосницька, 2023), І. Сушик (Сушик, 2009), М. Фазан (Фазан, 2009). Підґрунтям для об'єктивних висновків про ситуацію є факти тогочасної дійсности. Так, 1951–1952 рр. за рівнем освіченості директорів шкіл УРСР Волинська область (як й інших західноукраїнських областей – Ровенської, Дрогобицької, Станіславської, Закарпатської і Тернопільської) займала останні місця (8,2%), причиною чого не в останню чергу була репресивна політика радянської влади та її боротьба з українською інтеліґенцією. Особливости реалізації Закону про загальнообов'язкове навчання у Волинській області проаналізувала Л. Сосницька (Сосницька, 2022).

Ґрунтуючись на відмінних світоглядних та методологічних засадах, навіть ті ж самі факти,

радянські та сучасні вітчизняні автори потрактовують по-різному. До прикладу, якщо для Л. Ткачук спрямування на Волинь лише впродовж 1945–1946 рр. 765 вчителів – це "велика допомога в розвитку загальноосвітньої школи в Волинській області" (Ткачук 1988: 233), то сучасні дослідники вбачають у цьому спосіб радянізації.

Вчені одностайні у тому, що нестача педагогічних кадрів відчувалася досить гостро. Вирішення цієї проблеми покладали на педагогічні заклади. Лише впродовж 1944–1945 рр. на українських теренах радянська влада відкрила 6 університетів, 20 педагогічних і 18 учительських інститутів, 77 педагогічних училищ. Не стала винятком і Волинь. Так, Луцька педагогічна школа (з 1 січня 1945 р. – Луцьке педагогічне училище) відновила свою діяльність уже 17 квітня 1944 р.; Володимир-Волинське педагогічне училище також уже 1945 р. мало перший випуск; 1946 р. у складі історико-філологічного та фізико-математичного факультетів поновив роботу Луцький учительський інститут (з 1951 р. – Луцький державний педагогічний інститут). До історії цих спеціалізованих навчальних закладів зверталися В. Войтович (Войтович, 2009), О. Галан (Галан, 2016б), Г. Голя (Голя, 2023), О. Кумецький і А. Булік (Кумецький Булік, 2018), І. Сушик (Сушик, 2011), Л. Сосницька (Сосницька, 2024).

Особливістю суспільно-політичної ситуації повоєння у західних областях і на Волині зокрема слід уважати активну боротьбу національного підпілля із влади – діяльність впродовж кінця 1944 – кількох місяців 1945 рр. підпільної організації українських патріотів у Луцькому педагогічному училищі – описала О. Галан (Галан, 2016а).

Серед імен членів національного підпілля, які після закінчення війни легалізувалися, інтегрувалися у радянську шкільну систему та використовували це для конспіративної роботи – Леся Паєвська (дівоче – Томич; псевдо "Орися"), якій присвятила свою розвідку І. Надюкова (Надюкова, 2019).

Саме у контексті провідного місця історичній освіті у формуванні "радянської людини", насадженні засад марксизму-ленінізму, ідеологічного протистояння цікавими є розвідки С. Нікітчиної (Нікітчина, 1995), Л. Сосницької (Сосницька, 2023) та М. Фазана (Фазан, 2015), присвячені саме історичній освіті на Волині.

Варто виокремити у контексті вивчення освітньої складової розбудови освіти у повоєнні роки розвиток тематики історії повсякдення. Хоча варто відразу констатувати – життя вчительства та учнів на Волині в умовах "війни після війни" висвітлене недостатньо. Освіту у вимірах повсякдення західних українціва представили М. Ярушак, О. Свйонтик, М. Галів. Поодинокою розвідкою про будення волинських вчителів повоєнного часу є робота Л. Сосницької (Сосницька, 2024), яка чітко увиразнила розходження деклараций комуністичної влади та непростого життя педагогів та проблем матеріяльного і соціяльного характеру.

Отримали свій розвиток студії з історії освіти у повоєнні роки в окремих районах області. Окремі дослідження присвячені Локаччині (Фазан, 2013), Маневиччині (Борбич, 2004), Старовижівщині (Фазан, 2015).

Підсумовуючи, вкажемо на суперечливість отриманих висновків. З одного боку, історіографія освітнього середовища у повоєнні роки у Волинській області представлена значною кількістю літератури, яка розкриває різні сторони цього явища, а з іншого – окремі аспекти вивчені недостатньо, рівно ж як відсутнє комплексне дослідження проблем саме у волинському регіоні. Вочевидь, на сьогодні розвідки комуністичної доби є застарілими і не відповідають сучасним реаліям у зв'язку із зміною історико-педагогічної парадигми. Обмеженість джерел та однобічність їх трактування, відсутність об'єктивного підходу, а отже порушення принципу науковости, що, вочевидь, впливає на наукову цінність цих студій.

Порівняно з радянським періодом, вітчизняна історіографія з 1991 р. розширила джерельну базу та тематику досліджень. Українські дослідники представляють усю складність і неоднозначність розвитку освіти у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєва О. Освіта на Волині у 30–50-ті роки. *Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки*: матеріали наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 50-й річниці перемоги над фашизмом, Луцьк, 19–20 квітня 1995 р. Луцьк, 1995. С. 78–79.

2. Борбич М. Розвиток шкільництва в Маневичах (1944–1957 рр.). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Історія сіл і міст Західного Полісся: Маневиччина:* матеріали XIII Волин. наук. іст.-краєзн. конф., смт. Маневичі – с. Кукли, 14 квітня 2004 р. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Силюк, П. Хомич. Луцьк, 2004. С. 113–116.

3. Войтович В. Історія Луцького педагогічного коледжу. Луцьк: "Вежа", 2009. 60 с.

4. Галан О. Освітянське середовище Луцького педучилища в повоєнні роки. *Літопис Волині. Вмеукраїнський науковий часопис*. 2016. Ч. 16. С.

5. Галан О. Повоєнна освіта Волині: відновлення діяльності середніх спеціальних педагогічних закладів освіти. *Українське державотворення: проблеми і сучасність*: зб. наук. пр., присвячений становленню історичної освіти на Волині та 70-й річниці від часу створення історичного факультету в Луцьку / ред. Г. В. Бондаренко, О. Й. Дем'янюк. Луцьк, 2016. Вип. XII. С. 11–15.

6. Герегова С. В. Освіта в західноукраїнському регіоні (друга половина 40-х – перша половина 50-х рр. XX ст.): дис.... канд. іст. наук: 07. 00. 01. Чернівці, 2004.

7. Герегова С. В., Марусик Т. В. Розвиток вищої освіти в західному регіоні України (2 пол. 40-х – 1 пол. 50-х рр. XX ст.). *Український історичний журнал*. 1997. № 3. С. 101–108.

8. Голя Г. Досвід Луцького педагогічного училища у підготовці вчителів Волині (1944–1952). *Інноватика у вихованні*. 2023. Вип. 17. С. 341–348.

9. Грищенко М. М. Народна освіта в західних областях Української РСР. Київ: Радянська школа, 1960. 142 с.

10. Давидюк Р., Жив'юк А., Старжець В. Перезавантаження західноукраїнського освітнього простору: комуністичні виклики і націоналістичні відповіді. *Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. № 7 (49). С. 54–71.

11. Денисюк В. Т. Освіта районів Волинського Полісся у тридцятих – першій половині сорокових. *Педагогічний пошук.* 2001. Вип. 1 (29). С. 91–92.

12. Денисюк В. Т. Становлення радянської освіти в районах Волинського Полісся у кінці 30-х – першій половині 40-х років XX ст. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2001. № 5. С. 152–156.

13. Жупник В. Політика радянського режиму в системі освіти на західноукраїнських землях (1944–1953 рр.): історіографічний аспект. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2007. Вип. 12–13. С.

14. Корнейко А. Розвиток освіти на Волині в перше повоєнне десятиріччя. *Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки*: матеріали наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 50-й річниці перемоги над фашизмом, Луцьк, 19–20 квітня 1995 р. Луцьк, 1995. С. 79–80.

15. Корнейко А. Статистика розвитку освіти на Волині в перше повоєнне десятиріччя як джерело вивчення історії краю. *Минуле і сучасне Волині: проблеми джерелознавства*: тези доп. і повідомл. VII Волинської іст.-краєзн. конф. Луцьк, 1994. С. 42–44.

16. Кравчук М. Формування тоталітарної політичної культури засобами освіти в Західній Україні [в післявоєнний період]. *Науковий вісник ВДУ*. 1998. Вип. : Юридичні науки. С. 81–85.

17. Кумецький О., Булік А. Становлення загальноосвітніх навчальних закладів в місті Володимирі-Волинському після Другої світової війни. *Хроніки Ладомерії*: Матеріали III Всеукр. наук. іст.-краєн. конф., присвяченої 1030-й річниці заснування міста Володимира-Волинського, Володимир-Волинський, 15 листопада 2018 р. / ред. В. Пикалюк. Тернопіль, 2018. С. 181–188.

18. Марусик Т. В. Підготовка педагогічних кадрів на Волині (1944–1959 рр.). *Минуле і сучасне Волині*. Луцьк, 1988. Ч. II. С. 237–239.

19. Мащенко Н. Шкільна освіта у Ровенській області в 1944–1964 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Луцьк, 2018. 264 с.

20. Надюкова І. Володимирська вчителька – референт пропаганди ОУН. *Хроніки Ладомерії*: Матеріали IV Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 820-й річниці утворення Галицько-Волинської держави та 695-й річниці надання Володимиру магдебурзького права, Володимир-Волинський, 13 листопада 2019 р. / за ред. В. Пикалюк. Тернопіль, 2019. С. 194–198.

21. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917–1967 / А. Г. Бондар та ін. Київ: Радянська школа, 1967. 482 с.

22. Народное образование в СССР. 1917–1967 / под ред. М. А. Прокофьева. Москва: Просвещение, 1967. 541, [2] с.

23. Нікінчіна С. О. Підготовка вчителів історії на Волині в перші повоєнні роки. *Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки*: матеріали наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 50-й річниці перемоги над фашизмом, Луцьк, 19–20 квітня 1995 р. Луцьк, 1995. С. 77–78.

24. Петриків В.І. Розвиток змісту вищої історичної освіти в Україні (1945–1991 рр.): дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2016. 256 с.

25. Попп Р. Повоєнне шкільництво у світлі звітних документів Українського націоналістичного підпілля. *Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2020. № 3 (45). С. 168–185.

26. Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років XX ст.: дис. ... д-ра іст. наук, 07.00.01. Київ, 1999. 386 с.

27. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.). Київ: Правда Ярославичів, 1998. 235 с.

28. Сворак С. Д. Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період. *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 28–42.

29. Сворак С. Д. Школа в огні історії: Матеріали з історії освіти західноукраїнських земель (1944–1953 рр.). Івано-Франківськ, 1996. 90 с.

30. Сосницька Л. Будення волинських вчителів: однієї з найчисельніших груп радянської інтелігенції повоєнної доби. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. Ч. 31. С. 45–50.

31. Сосницька Л. Відновлення діяльності педагогічних училищ Волині в перші повоєнні роки. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень:* Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Луцьк, 14–15 травня 2024 р. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2024. С. 486–488.

32. Сосницька Л. Відновлення шкільництва Волині в перші повоєнні роки: кадровий аспект. *Українська історія у публічному просторі:* матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 19–21 травня 2023 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 87–90.

33. Сосницька Л. Жодного учня – поза школою (виконання закону про загальнообов'язкове навчання у Волинській області в перше повоєнне десятиліття). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2022. Ч. 27. С. 15–21.

34. Сосницька Л. Історична освіта в школах Волинської області (друга половина 40-х – початок 50-х рр. XX ст.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія*. 2023. № 1 (57). С. 130–137.

35. Старжець В. Заходи радянської влади щодо відновлення шкільної освіти в Західній Україні у післявоєнний період. *Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія.* 2022. № 10 (52). С. 164–179.

36. Старжець В. І. Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнні роки (1944–1953 рр.): дис.... канд. іст. наук: 07. 00. 01. Рівне, 2019. 257 с.

37. Старжець В. І. Відновлення радянської системи шкільної освіти в західноукраїнському регіоні після війни (1944–1953). *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 117. С. 48–52.

38. Стрільчук Л., Сосницька Л. Відновлення та розвиток радянської системи шкільної освіти на Волині в перше повоєнне десятиліія. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис.* 2022. Ч. 26. С. 54–59.

39. Стрільчук Л., Сосницька Л. Окремі аспекти повсякденного життя волинських вчителів у повоєнні роки (1944–1953 рр.). *Західні землі України в перші післявоєнні роки (1944–1953 рр.): повсякденне життя*: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. P. 276–294.

40. Струбицький В., Шпортенко О. За освіту народу: розвиток шкільництва на Волині. Львів: Каменяр, 1969. 72 с.

41. Сушик І. Діяльність вищих та середніх спеціальних навчальних закладів Волині у повоєнний період. *Інтелігенція і влада*. 2011. Вип. 23. С. 116–125.

42. Сушик І. Становлення системи освіти на Волині у 40–50-ті роки XX ст. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2009. № 4. С. 92–96.

43. Сушик І. Формування вчительських кадрів загальноосвітніх шкіл Волині у 40–50-х рр. *Інтелігенція і влада*. 2009. Вип. 15. С. 171–180.

44. Татенко О. С. Розвиток народної освіти на Волині в роки радянської влади (1939–1954 рр.). Київ, 1954. 247 с.

45. Ткачук Л. М. Розвиток загальноосвітньої школи Волинської області в післявоєнні роки. *Минуле і сучасне Волині*: Тези допов. та повід. II_ї Волинської іст.-краєзн. конф. (Луцьк, 26–28 травня 1988 р.). Луцьк, 1988. Ч. II. С. 233–235.

46. Фазан М. Викладання історії в школах Волинської області у 1944–1953 рр. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. Вип. 13/14. С. 58–64.

47. Фазан М. Відбудова шкіл у Волинській області в післявоєнні роки (1944–1953 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки.* 2014. № 7. С. 74–79.

48. Фазан М. Загальноосвітня школа Волині у період післявоєнної відбудови (1944–1953 рр.) (на матеріалах Локачинського району). *Минуле і сучасне Волині та Полисся: Локачинський район і Затурці в історії України та Волині*: Матеріали наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 22-й річниці Незалежності України та 510-й річниці першої писемної згадки про Затурці – малу батьківщину В'ячеслава Липинського. Луцьк, 2013. С. 149–152.

49. Фазан М. Розвиток освіти в Старовижівському районі в післявоєнні роки (1944–1953 рр). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії*: Матеріали LIII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України. Луцьк, 2015. Вип. 53. С. 415–420.

50. Фазан М. Стан педагогічних кадрів у школах Волинської області в 1944–1953 рр. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. Vol. IV (14), I.

51. Ярушак М., Свйонтик О., Галів М. Загальноосвітнє шкільництво західних областей України (1944–1953) у вимірах історії повсякдення (історіографічний аспект). *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 15–23.

REFERENCES

1. Alieksieieva O. (1995) Osvita na Volyni u 30–50-ti roky [Education in Volyn in the 30–50s]. Volyn v Druhii svitovii viini ta pershi povoienni roky: Materialy nauk. ist.-kraiezn. konf., prysviachenoi 50-y richnytsi peremohy nad fashyzmom (Lutsk, 19–20 kvitnia 1995 r.). Volyn in the Second World War and the first postwar years: materials of the scientific and historical conference dedicated to the 50th anniversary of the victory over fascism (Lutsk, 19-20 April 1995). Lutsk. S. 78–79 [in Ukrainian].

2. Borbych M. (2004). Rozvytok shkilnytstva v Manevychakh (1944–1957 rr.) [Development of schooling in Manevychi (1944–1957)]. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Istoriia sil i mist Zakhidnoho Polissia: Manevychchyna: materialy KhIII Volyn. nauk. ist.-kraiezn. konf. (smt. Manevychi – s. Kukly, 14 kvitnia 2004 r.) / uporiad. H. Bondarenko, A. Syliuk, P. Khomych. Past and Present of Volyn and Polissya: History of villages and towns of Western Polissya: Manevychchyna: materials of the XIII Volyn Scientific and Historical Conference (Manevychi – Kukly village, 14 April 2004). Lutsk. 113–116 [in Ukrainian].

3. Voitovych V. (2009). Istoriia Lutskoho pedahohichnoho koledzhu [History of Lutsk Pedagogical College]. Lutsk: "Vezha" [in Ukrainian].

4. Halan O. (2016). Osvitianske seredovyshche Lutskoho peduchylyshcha v povoienni roky [Educational Environment of Lutsk Pedagogical School in the Postwar Years.]. Litopys Volyni. Vceukrainskyi naukovyi chasopys – Chronicle of Volyn. All-Ukrainian scientific journal, 16, [in Ukrainian].

5. Halan O. (2016). Povoienna osvita Volyni: vidnovlennia diialnosti serednikh spetsialnykh pedahohichnykh zakladiv osvity [Post-war education in Volyn: resumption of activity of secondary specialised pedagogical educational institutions]. Ukrainske derzhavotvorennia: problemy i suchasnist: zb. nauk. pr., prysviachenyi stanovlenniu istorychnoi osvity na Volyni ta 70-y richnytsi vid chasu stvorennia istorychnoho fakultetu v Lutsku / red. H. V. Bondarenko, O. Y. Demianiuk. Vyp. XII. Ukrainian state-building: problems and modernity: a collection of scientific papers devoted to the formation of historical education in Volyn and the 70th anniversary of the establishment of the Faculty of History in Lutsk. Lutsk. 11–15 [in Ukrainian]

6. Herehova S. (2004). Osvita v zakhidnoukrainskomu rehioni (druha polovyna 40-kh – persha polovyna 50-kh rr. XX st.): Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnych nauk za spetsialnistiu 07. 00. 01 "Istoriia Ukrainy". Chernivetski natsionalnyj universytet imeni Juria Fedkovycha [Education in the Western Ukrainian Region (the second half of the 40s – the first half of the 50s of the twentieth century).Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences in the Speciality 07. 00. 01 'History of Ukraine'. Chernivci National University named after Yurij Fedkovych.

7. Herehova S. V., Marusyk T. V. (1997). Rozvytok vyshchoi osvity v zakhidnomu rehioni Ukrainy (2 pol. 40-kh – 1 pol. 50-kh rr. XX st.) [Development of Higher Education in the Western Region of Ukraine (2 half of the 40s – 1 half of the 50s of the XX century]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 3, 101–108 [in Ukrainian].

8. Holia H. (2023). Dosvid Lutskoho pedahohichnoho uchylyshcha u pidhotovtsi vchyteliv Volyni (1944–1952) [Experience of the Lutsk Pedagogical College in the Training of Teachers in Volyn (1944-1952)]. Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education, 17, 341–348 [in Ukrainian].

9. Hryshchenko M. M. (1960). Narodna osvita v zakhidnykh oblastiakh Ukrainskoi RSR [Public education in the western regions of the Ukrainian SSR]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

10. Davydiuk R., Zhyviuk A., Starzhets V. (2021). Perezavantazhennia zakhidnoukrainskoho osvitnoho prostoru: komunistychni vyklyky i natsionalistychni vidpovidi [Rebooting the Western Ukrainian Educational Space: Communist Challenges and Nationalist Responses]. Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. pr. Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriia – Problems of the Humanities: a collection of scientific papers of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series, 7 (49), 54–71 [in Ukrainian].

11. Denysiuk V. T. (2001). Osvita raioniv Volynskoho Polissia u trydtsiatykh – pershii polovyni sorokovykh [Education of Volyn Polissya districts in the thirties – first half of the forties.]. Pedahohichnyi poshuk – Pedagogical search, 1 (29), 91–92 [in Ukrainian].

12. Denysiuk V. T. (2001). Stanovlennia radianskoi osvity v raionakh Volynskoho Polissia u kintsi 30-kh – pershii polovyni 40-kh rokiv XX st. [Formation of Soviet education in the areas of Volyn Polissya in the late 30s – first half of the 40s of the twentieth century]. Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University, 5, 152–156 [in Ukrainian].

13. Zhupnyk V. (2007). Polityka radianskoho rezhymu v systemi osvity na zakhidnoukrainskykh zemliakh (1944–1953 rr.): istoriohrafichnyi aspekt [Soviet regime policy in the education system in western Ukraine (1944-1953): historiographical aspect]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriia – Bulletin of the Precarpathian University. History, 12–13, 132–138 [in Ukrainian].

14. Korneiko A. (1995). Rozvytok osvity na Volyni v pershe povoienne desiatyrichchia [Development of Education in Volyn in the First Postwar Decade.]. Volyn v Druhii svitovii viini ta pershi povoienni roky: materialy nauk. ist.-kraiezn. konf., prysviachenoi 50-y richnytsi peremohy nad fashyzmom (Lutsk, 19–20 kvitnia 1995 r.). Volyn in the Second World War and the First Postwar Years: materials of the scientific and historical conference dedicated to the 50th anniversary of the victory over fascism (Lutsk, 19-20 April 1995). Lutsk. 79–80 [in Ukrainian].

15. Korneiko A. (1994). Statystyka rozvytku osvity na Volyni v pershe povoienne desiatyrichchia yak dzherelo vyvchennia istorii kraiu [Statistics on the development of education in Volyn in the first postwar decade as a source for studying the history of the region]. Mynule i suchasne Volyni: problemy dzhereloznavstva: tezy dop. i povidoml. VII Volynskoi ist.-kraiezn. konf. Past and present of Volyn: problems of source studies: theses and reports. VII Volyn History and Local Lore Conference. Lutsk. 42–44 [in Ukrainian].

16. Kravchuk M. (1998). Formuvannia totalitarnoi politychnoi kultury zasobamy osvity v Zakhidnii Ukraini [v pisliavoiennyi period] [Formation of totalitarian political culture by means of education in Western Ukraine [in the post-war period]]. Naukovyi visnyk VDU – Scientific Bulletin of the Higher Education University, Yurydychni nauky, 81–85 [in Ukrainian].

17. Kumetskyi O., Bulik A. (2018). Stanovlennia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv v misti Volodymyri-Volynskomu pislia Druhoi svitovoi viiny [Formation of general educational institutions in the city of Volodymyr-Volynskyi after the Second World War.]. Khroniky Ladomerii: Materialy III Vseukr. nauk. ist.-kraien. konf., prysviachenoi 1030-y richnytsi zasnuvannia mista Volodymyra-Volynskoho (Volodymyr-Volynskyi, 15 lystopada 2018 r.) / red. V. Pykaliuk. Chronicles of Ladomeria: Materials of the III All-Ukrainian Scientific and Historical Conference dedicated to the 1030th anniversary of the foundation of the city of Volodymyr-Volynskyi (Volodymyr-Volynskyi, 15 November 2018). Ternopil. 181–188 [in Ukrainian].

18. Marusyk T. V. (1988). Pidhotovka pedahohichnykh kadriv na Volyni (1944–1959 rr.) [Training of Pedagogical Personnel in Volyn (1944-1959).]. Mynule i suchasne Volyni – Past and present of Volyn. Lutsk, Ch. II. S. 237–239.

19. Mashchenko N. (2018). Shkilna osvita u Rovenskii oblasti v 1944–1964 rr.: Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnych nauk za spetsialnistiu 07.00.01 "Istoriia Ukrainy". Volynski natsionalnyj universytet imeni Lesi Ukrainky [School education in Rivne region during 1944–1964th.Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences in the Speciality 07.00.01 'History of Ukraine'. East Ukrainian National University of Lesia Ukrainka, Ministry of Education and Science of Ukraine. Lutsk [in Ukrainian].

20. Nadiukova I. (2019). Volodymyrska vchytelka – referent propahandy OUN [Volodymyr teacher – a referent of OUN propaganda]. Khroniky Ladomerii: Materialy IV Vseukr. nauk. ist.-kraiezn. konf., prysviachenoi 820-y richnytsi utvorennia Halytsko-Volynskoi derzhavy ta 695-y richnytsi nadannia Volodymyru mahdeburzkoho prava (Volodymyr-Volynskyi, 13 lystopada 2019 r.) / za red. V. Pykaliuk. Chronicles of Ladomeria: Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific and Historical Conference dedicated to the 820th anniversary of the formation of the Galicia-Volyn state and the 695th anniversary of the granting of Magdeburg law to Volodymyr (Volodymyr-Volynskyi, 13 November 2019). Ternopil. 194–198 in Ukrainian].

21. Bondar A. H. ta in. (1967). Narodna osvita i pedahohichna nauka v Ukrainskii RSR. 1917–1967 [Public education and pedagogical science in the Ukrainian SSR. 1917–1967]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].Narodnoe obrazovanye v SSSR. 1917–1967 [Public Education in the USSR. 1917-1967] / pod red. M. A. Prokofeva. Moskva: Prosveshchenye, 1967. 541, [2] s. [in Russian].

22. Nikinchina S. O. (1995). Pidhotovka vchyteliv istorii na Volyni v pershi povoienni roky [Training of History Teachers in Volyn in the First Postwar Years]. Volyn v Druhii svitovii viini ta pershi povoienni roky: materialy nauk. ist.-kraiezn. konf., prysviachenoi 50-y richnytsi peremohy nad fashyzmom (Lutsk, 19–20 kvitnia 1995 r.). Volyn in the Second World War and the First Postwar Years: materials of the scientific and historical conference dedicated to the 50th anniversary of the victory over fascism (Lutsk, 19–20 April 1995). Lutsk. 77–78 [in Ukrainian].

23. Petrykiv V. (2016). Rozvytok zmistu vyshchoi istorychnoi osvity v Ukraini (1945–1991 rr.): Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedagogocznych nauk za spetsialnistiu 13.00.01 "Zagal'na pedagogika ta istoriia pedagogiky". Drohobytskyj pedagogicznyj universytet imeni Ivana Franka [Development of higher historical education content in Ukraine (1945–1991 years). Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogocal Sciences in the Speciality 13.00.01 'General Pedagogy and History of Pedagogy. Drohobych State Pedagogical University of named after Ivan Franko, Ministry of Education and Science of Ukraine. Drohobych [in Ukrainian].

24. Popp R. (2020). Povoienne shkilnytstvo u svitli zvitnykh dokumentiv Ukrainskoho natsionalistychnoho pidpillia [Postwar schooling in the light of reporting documents of the Ukrainian nationalist underground]. Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. pr. Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriia – Problems of Humanities: a collection of scientific papers of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series Problems of Humanities: a collection of scientific papers of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series, 3 (45), 168–185 [in Ukrainian].

25. Svorak S. D. (1999). Zahalnoosvitnia shkola zakhidnoukrainskoho rehionu v konteksti suspilno-politychnoho zhyttia druhoi polovyny 40-kh – pershoi polovyny 60-kh rokiv XX st.): Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnych nauk za spetsialnistiu 07.00.01 "Istoriia Ukrainy". Natsionalnyj pedagogicznyj universytet imeni Mychajla Dragomanova [Secondary school of the Western Ukrainian region in the context of socio-political life of the second half of the 40s – first half of the 60s of the twentieth century). Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences in the Speciality 07.00.01 'History of Ukraine'. National Pedagogical University named after Mychajlo Drahomanov. Kyiv [[in Ukrainian]

26. Svorak S. D. (1998). Narodna osvita u zakhidnoukrainskomu rehioni: istoriia ta etnopolityka (1944–1964 rr.) [Public education in the Western Ukrainian region: history and ethnopolitics (1944–1964)]. Kyiv: Pravda Yaroslavychiv [in Ukrainian].

27. Svorak S. D. (1997). Osvita na zakhidnoukrainskykh zemliakh u povoiennyi period [Education in the Western Ukrainian lands in the postwar period]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal, 2, 28–42 [in Ukrainian].

28. Svorak S. D. (1996). Shkola v ohni istorii: Materialy z istorii osvity zakhidnoukrainskykh zemel (1944–1953 rr.) [School in the Fire of History: Materials on the History of Education in Western Ukraine (1944–1953)]. Ivano-Frankivsk.

29. Sosnytska L. (2024). Budennia volynskykh vchyteliv: odniiei z naichyselnishykh hrup radianskoi intelihentsii povoiennoi doby [Life of Volyn teachers: one of the most numerous groups of the Soviet intelligentsia of the postwar period]. Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys – Chronicle of Volyn. All-Ukrainian scientific journal, 31, 45–50 [in Ukrainian].

30. Sosnytska L. (2024). Vidnovlennia diialnosti pedahohichnykh uchylyshch Volyni v pershi povoienni roky [Restoration of the activity of pedagogical schools of Volyn in the first post-war years.]. Moloda nauka Volyni: priorytety ta perspektyvy doslidzhen: Materialy XVIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh (Lutsk, 14–15 travnia 2024 r.). Young science of Volyn: priorities and prospects of research: Materials of the XVIII International Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists (Lutsk, 14–15 May 2024). Lutsk: VNU imeni Lesi Ukrainky. 486–488 [in Ukrainian].

31. Sosnytska L. (2023). Vidnovlennia shkilnytstva Volyni v pershi povoienni roky: kadrovyi aspect [Restoration of schooling in Volyn in the first postwar years: personnel aspect]. Ukrainska istoriia u publichnomu prostori: materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Lutsk, 19–21 travnia 2023 r.). Ukrainian history in public space: materials of the First International Scientific and Practical Conference (Lutsk, 19–21 May 2023) Ukrainian history in public space: materials of the First International Scientific and Practical Conference (Lutsk, 19–21 May 2023). Lviv – Torun: Liha-Pres. 87–90 [in Ukrainian].

32. Sosnytska L. (2022). Zhodnoho uchnia – poza shkoloiu (vykonannia zakonu pro zahalnooboviazkove navchannia u Volynskii oblasti v pershe povoienne desiatylittia) [No student out of school (implementation of the law on compulsory education in the Volyn region in the first postwar decade)]. Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys – Chronicle of Volyn. All-Ukrainian scientific journal, 27, 15–21 [in Ukrainian].

33. Sosnytska L. (2023). Istorychna osvita v shkolakh Volynskoi oblasti (druha polovyna 40-kh – pochatok 50-kh rr. XX st.) [Historical education in schools of Volyn region (second half of the 40s – early 50s of the twentieth century)]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istoriia – Scientific Bulletin of Chernivtsi University, 1 (57), 130–137[in Ukrainian].

34. Starzhets V. (2022). Zakhody radianskoi vlady shchodo vidnovlennia shkilnoi osvity v Zakhidnii Ukraini u pisliavoiennyi period [Measures of the Soviet authorities to restore school education in Western Ukraine in the post-war period]. Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. pr. Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriia – Problems of Humanities: a collection of scientific papers of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series History, 10 (52), 164–179 [in Ukrainian].

35. Starzhets V. I. (2019). Borotba radianskoi vlady i ukrainskoho pidpillia za vplyv na osvitnii prostir zakhidnykh oblastei URSR u pisliavoienni roky (1944–1953 rr.): Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnych nauk za spetsialnistiu 07. 00. 01 “Istoriia Ukrainy”. Rivenski derzhavnyj gumanitarnyj universytet [The struggle of the Soviet government and the Ukrainian underground for influence on the education space of the western regions of the Ukrainian SSR in the postwar period (1944–1953). Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences in the Speciality 07.00.01 ‘History of Ukraine’. Rivne State Humanitarian University. Rivne [in Ukrainian].

36. Starzhets V. I. (2017). Vidnovlennia radianskoi systemy shkilnoi osvity v zakhidnoukrainskomu rehioni pislia viiny (1944–1953) [Restoration of the Soviet system of school education in the Western Ukrainian region after the war (1944–1953)]. Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: scientific herald, 117, 48–52 [in Ukrainian].

37. Strilchuk L., Sosnytska L. (2022). Vidnovlennia ta rozvytok radianskoi systemy shkilnoi osvity na Volyni v pershe povoienne desiatyliiia [Restoration and development of the Soviet system of school education in Volyn in the first postwar decade]. Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys – Chronicle of Volyn. All-Ukrainian scientific journal, 26, 54–59 [in Ukrainian].

38. Strilchuk L., Sosnytska L. (2022). Okremi aspekty povsiakdennoho zhyttia volynskykh vchyteliv u povoienni roky (1944–1953 rr.) [Some aspects of everyday life of Volyn teachers in the postwar years (1944-1953)]. Zakhidni zemli Ukrainy v pershi pisliavoienni roky (1944–1953 rr.): povsiakdenne zhyttia: kolektyvna monohrafiia – The Western Lands of Ukraine in the First Postwar Years (1944–1953): Everyday Life: A Collective Monograph / vidp. red. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 276–294 [in Ukrainian].

39. Strubytskyi V., Shportenko O (1969) Za osvitu narodu: rozvytok shkilnytstva na Volyni [For the Education of the People: Development of Schooling in Volyn]. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].

40. Sushyk I. (2011). Diialnist vyshchykh ta serednikh spetsialnykh navchalnykh zakladiv Volyni u povoiennyi period [Activities of Higher and Secondary Specialised Educational Institutions of Volyn in the Postwar Period]. Intelihentsiia i vlada – Intelligentsia and power, 23, 116–125 [in Ukrainian].

41. Sushyk I. (2009). Stanovlennia systemy osvity na Volyni u 40–50-ti roky XX st. [Formation of the education system in Volyn in the 40-50s of the twentieth century]. Aktualni problemy vitchyznianoi ta vsesvitnoi istorii – Actual problems of national and world history, 4, 92–96 [in Ukrainian].

42. Sushyk I. (2009). Formuvannia vchytelskykh kadriv zahalnoosvitnikh shkil Volyni u 40–50-kh rr. [Formation of teaching staff of secondary schools in Volyn in the 40–50s]. Intelihentsiia i vlada – Intelligentsia and power, 15, 171–180 [in Ukrainian].

43. Tatenko O. S. (1.954). Rozvytok narodnoi osvity na Volyni v roky radianskoi vlady (1939–1954 rr.). [Development of public education in Volyn during the years of Soviet power (1939–1954)]. Kyjiv [in Ukrainian].

44. Tkachuk L. M. (1988). Rozvytok zahalnoosvitnoi shkoly Volynskoi oblasti v pisliavoienni roky [Development of the general education school of Volyn region in the postwar years]. Mynule i suchasne Volyni: Tezy dopov. ta povid. II_yi Volynskoi ist.-kraiezn. konf. (Lutsk, 26–28 travnia 1988 r.). he past and present of Volyn: Abstracts and reports. II Volyn Historical and Regional Conference (Lutsk, 26–28 May 19880. Ch. II. Lutsk. 233–235 [in Ukrainian].

45. Fazan M. (2015). Vykladannia istorii v shkolakh Volynskoi oblasti u 1944–1953 rr. [Teaching History in Schools of Volyn Region in 1944–1953]. Istorychni studii Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Historical Studies of Lesya Ukrainka Eastern European National University, 13/14, 58–64 [in Ukrainian].

46. Fazan M. (2014). Vidbudova shkil u Volynskii oblasti v pisliavoienni roky (1944–1953 rr.) [Reconstruction of Schools in the Volyn Region in the Postwar Years (1944–1953)]. Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia: Istorychni nauk – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Series: Historical Sciences, 7, 74–79 [in Ukrainian].

47. Fazan M. (2013). Zahalnoosvitnia shkola Volyni u period pisliavoiennoi vidbudovy (1944–1953 rr.) (na materialakh Lokachynskoho raionu) [General education school in Volyn during the period of post-war reconstruction (1944–1953) (based on the materials of Lokachi district)]. Mynule i suchasne Volyni ta Polyssia: Lokachynskyi raion i Zaturtsi v istorii Ukrainy ta Volyni: Materialy nauk. ist.-kraiezn. konf., prysviachenoi 22-y richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy ta 510-y richnytsi pershoi pysemnoi zghadky pro Zaturtsi – malu batkivshchynu Viacheslava Lypynskoho. Past and Present of Volyn and Polissya: Lokachi district and Zaturtsi in the history of Ukraine and Volyn: Proceedings of the scientific conference dedicated to the 22nd anniversary of Ukraine’s Independence and the 510th anniversary of the first written mention of Zaturtsi, the small homeland of Vyacheslav Lypynskyi. Lutsk. 149–152 [in Ukrainian].

48. Fazan M. (2015). Rozvytok osvity v Starovyzhivskomu raioni v pisliavoienni roky (1944–1953 rr) [Development of education in Starovyzhiv district in the post-war years (1944-1953)]. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Serekhovychi ta Starovyzhivshchyna u svitovii ta ukrainskii istorii: Materialy LIII Vseukr. nauk. ist.-kraiezn. konf., prysviachenoi 24-y richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy. Past and Present of Volyn and Polissya: Serekhovychi and Starovyzhivshchyna in World and Ukrainian History: Materials of the LIII All-Ukrainian Scientific and Historical Conference dedicated to the 24th anniversary of Ukraine's Independence. Vyp. 53. Lutsk, 415–420 [in Ukrainian].

49. Fazan M. (2016). Stan pedahohichnykh kadriv u shkolakh Volynskoi oblasti v 1944–1953 rr. [The state of teaching staff in schools of Volyn region in 1944–1953]. Sciene and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, IV (14), I [in Ukrainian].

50. Yarushak M., Sviontyk O., Haliv M. (2021). Zahalnoosvitnie shkilnytstvo zakhidnykh oblastei Ukrainy (1944–1953) u vymirakh istorii povsiakdennia (istoriohrafichnyi aspekt) [General Education in the Western Regions of Ukraine (1944–1953) in the Dimensions of the History of Everyday Life (Historiographical Aspect)]. Molod i rynok – Youth and the market, 3 (189), 15–23 [in Ukrainian].